

*Babək Mikayılov oğlu HƏSƏNOV
Azərbaycan Texnologiya Universitetinin dissertantı*

KEYFİYYƏTİN İDARƏ EDİLMƏSİNİN İQTİSADI VƏ SOSIAL ASPEKLƏRİ

Xülasə

Qloballaşma prosesinin dərinləşməsi qlobal bazarlarda rəqabəti daha kəskin formaya salmaqla beynəlxalq və yerli bazarlarda keyfiyyəti məhsulların rəqabətliliyinin qiymətləndirilməsində ən vacib amillərdən birinə çevirmişdir. Bu baxımdan keyfiyyətin iqtisadi və sosial aspektlərinə qarşılıqlı olaraq diqqət yetirilməsi vacibdir. Müəssisələrin fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq iqtisadi inkişafın dəsteklenməsi perspektivləri və imkanlarının müəyyənləşdirilməsində keyfiyyət və kəmiyyət amillərinə xüsusi diqqət yetirilir. Eyni zamanda təbii resursların əvəzedilməz olması səbəbindən iqtisadiyyatın və cəmiyyətin inkişafında məhsulların yüksək keyfiyyətinin təmin edilməsi vacib şərtlərdəndir. Bu isə keyfiyyətin sosial aspektlərini ifadə edən cəmiyyətin maddi məmənuniyyətini və qeyri-maddi ehtiyaclarını ifadə edən sosioloji bir kateqoriya kimi iqtisadi və idarəetmə proseslərindəki əhəmiyyətini göstərir.

Açar sözlər: idarəetmə, keyfiyyət, səmərə, rəqabət, bazar, tələb.

Giriş

Son illər dünya təsərrüfatçılıq sistemində qloballaşmanın dərinləşməsi bütün ölkələrdə məhsulların keyfiyyətinə diqqət yetirilməməsini aşağıdakı səbəblərə görə önə çəkməkdədir: qlobal bazarlar rəqabəti daha kəskin formaya salmaqla bazarda daha çox satıcı və alıcıların iştirakını şərtləndirir; beynəlxalq və yerli bazarlarda keyfiyyət məhsulların rəqabətliliyinin qiymətləndirilməsində ən vacib amillərdən birinə çevrilmişdir; istehlakçı davranışları yeni xüsusiyyətlərlə, o cümlədən qiymət və məhsulun keyfiyyəti arasındaki uyğunluğun nəzərə alınması, ekoloji təmiz məhsullara üstünlük verilməsi və s. özünü bürüzə verməyə başlamışdır.

Qeyd edilənlər göstərir ki, müəssisələrin sağalmaşdırılması və dayanıqlı inkişafı əsasən məhsul və xidmətlərin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ilə bağlıdır. Beləliklə, təsərrüfat subyektlərinin bazar münasibətlərinə daxil olması məhsulların və xidmətlərin keyfiyyətinin idarə olunması üçün yeni konseptual yanaşmalar, formalar və metodlar tələb edir.

Yüngül sənayedə keyfiyyətin idarə edilməsi haqqında

Keyfiyyətin idarə edilməsi, iqtisadiyyat və idarəetmə nəzəriyyələrinə əsaslanan məhsulların, xidmətlərin və proseslərin keyfiyyəti, məhsulun keyfiyyətinin idarə edilməsi mexanizmi kimi xarakterize olunan mühüm bir idarəetmə sistemidir [1, s. 27]. Keyfiyyətin idarə edilməsi iqtisadi proseslərdə məhsulun və istehsal sahəsinin xüsusiyyətlərinin tələblərinə uyğunluğunu təmin edən amillərə və şərtlərə təsir göstərən sabit, sistemli və məqsədönlü fəaliyyət kimi özünü göstərir.

Keyfiyyətin idarə edilməsi keyfiyyət planlaşdırılması, standartlaşdırma və idarə olununa baxımdan mühüm prinsipləri, konsepsiyaları, metodları və modelləri, fəaliyyət texnologiyalarını əks etdirən sistem olaraq da mühüm əhəmiyyət kəsb edir [3, s. 19].

Keyfiyyətin iqtisadi aspektləri kəmiyyət və keyfiyyət kateqoriyalara əsaslanır. Dövlət və ya təşkilatların fəaliyyət istiqamətlərinin inkişaf tempindən asılı olaraq iqtisadi inkişafın dəstəklənməsi perspektivləri və imkanlarının müəyyənləşdirilməsində keyfiyyət və kəmiyyət amillərinə xüsusi diqqət yetirir. Eyni zamanda təbii resursların əvəzedilməz olması səbəbindən iqtisadiyyatın və cəmiyyətin inkişafı yüksək texnologiyalı, resurslara qənaət edən və itkisiz texnologiya ilə mümkün olduğundan resursların, proseslərin və texnologiyaların yüksək keyfiyyətinin təmin edilməsi vacib şərtlərdəndir.

Qeyd edilən bütün məsələlər nəticə etibarilə iqtisadiyyatın bütün sferalarında, o cümlədən yüngül sənayedə məhsulun və müəssisələrin rəqabət qabiliyyətini yüksəltməyə və rəqabətə davamlılığını artırmağa yönəldilir. Yüngül sənaye sferasında rəqabətlilik, keyfiyyət xüsusiyyətlərinin ümumi dəyərinin və bazar tələblərinə uyğun olaraq satınalma və istehlak xərclərinin oxşar məhsul nisbəti ilə müqayisədə daha yüksək olmasını xarakterize edir. Məhsulların keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması tədbirləri hesabına yüksək keyfiyyətli məhsulların dəyərinin artması rəqabət şərtlərini mürekkebələşdirir. Belə şəraitdə məhsulların rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsini müəyyən edən göstəricilərin yaxşılaşdırılmasına daha çox cəhət yaranır. Əslində rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin daha səmərəli yolu istehlakçıların dəyişən tələbatlarının minimum xərc-lərlə ödənilməsindən asılı olaraq məhsulun keyfiyyətini operativ idarəetmə bacarığı ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, rəqabət qabiliyyəti məhsulun keyfiyyəti, qiyməti, xərcləri, istchlak xüsusiyyətləri, məhsuldarlıq və ya tələbatın ödənilməsi dərəcəsi ilə ölçülən faydalardan ibarətdir.

Yüngül sənaye müəssisələrində məhsulun keyfiyyəti ilə qiyməti arasındaki asılılıq əmtəənin dəyərinə, onun ölçü göstəricisinə və resursların daha səmərəli istifadəsi meyarlarına söylenir. Qiymət və keyfiyyət arasındaki əlaqə aşağı qiymətlərlə yüksək keyfiyyətli məhsulla xarakterize olunan bazar konsepsiyasıdır. Qiymətin müəyyənləşdirilməsində müəssisələrin öz məhsullarının keyfiyyət və imicini tam əks etdirməsi vacib məsələlərdəndir.

Qeyd etmək lazımdır ki, məhsulların istehlak dəyərinin artırılması onların əlavə dəyərinin formalaşması ilə xarakterize olunan mühüm bir xüsusiyyətdir. İqtisadi ədəbiyyatlarda məhsulun istifadə dəyəri onun faydalılığı baxımından təyin edilir. Məhsulların dəyərinin fayda baxımından müəyyən edilməsi ehtiyacı təmin etmək və ya aliciya dəyər vermek qabiliyyəti ilə ölçülür. Bu prosesdə məhsuldarlığın nəzərə alınması da vacib şərtlərdən hesab edilir.

Yüngül sənaye müəssisələrinin bazarın tolobino uyğun şəkildə məhsulun keyfiyyətinə nail olması həmin məhsulun miqdarına tələbatı tam şəkildə ödəmek bacarığı ilə əlaqədardır. Hər bir müəssisədə məhsulların rəqabət qabiliyyətini yüksəltmək baxımından müəyyən imkanlar və məhdudiyyətlər mövcuddur. Bu baxımdan iqtisadi ədəbiyyatda keyfiyyət səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində iki yanşımıya üstünlük verilir: ənənəvi baxış və keyfiyyətin idarə edilməsinin ümumi mövqeyi.

Ənənəvi baxımdan müəyyən keyfiyyətə nail olmaq və məhsulun keyfiyyətinə olan tələblərə əməl edilməməsi xərclərin azaldılması daxil olmaqla, minimum dəyəri ilə optimal keyfiyyət səviyyəsinə nail olmaqdır. Keyfiyyətin yaxşılaşdırılması əslində mürekkeb bir iqtisadi fəaliyyətdir. Belə ki, cəhət hallar olur ki, keyfiyyət səviyyəsi daha yüksək olsa da, xərclər bir o qədər yüksəlir. Məhsulun keyfiyyət göstəriciləri ilə istehsala çəkilən xərclər arasında bu cür uyğunsuzluq tebii olaraq qiymətlərin səviyyəsində də özünü bürüze verir. Bu isə nəticənin əsasən qeyri-səmərəliyinə görətib çıxarır. Odur ki, istehsala çəkilən xərclərin azaldılması zərurətini ortaya qoyur.

Məhsulun keyfiyyətinin təhlili

Keyfiyyətin idarə edilməsi konsepsiyasına əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, keyfiyyətin yaxşılaşdırılması üçün məhdudiyyətlər yoxdur, çünki keyfiyyətin yaxşılaşdırılması ilə bir istehsal vahidində ümumi xərcləri, əsasən qeyri-istehsal xərclərini azaltmaq mümkündür [2, s. 62]. Bu səbəbdən keyfiyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə artan keyfiyyət səviyyəsinə malik optimal ölçünü əldə etmək olar. Məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsinin iqtisadi aspekti yeni keyfiyyət konsepsiyalarının formalasdırılmasında keyfiyyətin idarəetilmesindən keyfiyyətli və səmərəli idarəetməyə, məhsul keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması yolu ilə məhsuldarlığı artırmağa, məhsulun funksional imkanlarını artırmaqdan keyfiyyəti artırmağa, keyfiyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə innovativ texnologiyaların tətbiqinə zəmin yaradır.

Müasir idarəetmə konsepsiyası daha səmərəli idarəetmə hesabına sadə, formalaşmış bir sistem yaratdıqdan müəssisələrin daha müterəqqi, intensiv strategiyaları tapmasına yönəldiməsinə imkan yaradır, cürkə məhsuldarlığın artım mənbəyi kimi keyfiyyətinin yüksəldilməsi kriteriyasının istehsalın genişləndirilməsi, yüksək keyfiyyətli məhsul və xidmətlərin istehsalının genişləndirilməsi və nəticədə məhsullara tələbatın artmasına imkan verir. Bundan əlavə, məhsuldarlıq

istehsaldə yaranan problemləri aradan qaldırmaqdır, nəticədə vaxt itkisinin minimuma endirilməsində dolayı yolla iştirak edir, iqtisadi inkişafda spesifik rolü olan resurslardan səmərəli istifadəyə zəmin yaradır.

Keyfiyyətin idarə edilməsinin effektiv olması üçün aşağıdakı məlumatların mövcudluğu zəruridır:

- idarəetmə obyekti yalnız keyfiyyət göstəriciləri ilə ifadə edilə bilən hər hansı məhsulun keyfiyyəti ola bilər;
- keyfiyyət göstəricilərinin tərkib hissəsini, obyektin cəhətiyacını qarşılamaq qabiliyyəti və uyğunluğu daha tam xarakterizə edir;
- keyfiyyət yalnız keyfiyyət göstəricilərinin dəqiqliklə ölçülməsi ilə idarə oluna bilər;
- məhsulların yeni dəyərini aşkarlayan və istehsal cdən istehsalçı dərhal yeni keyfiyyət xüsusiyyətləri müəyyənleşdirilməlidir və göstəricilərlə xarakterizə etməlidir;
- qiymət keyfiyyət göstəricilərindən asılı olduğundan, keyfiyyətin idarə edilməsi əsasən məhsul dəyərinin idarə olunmasına söykənməlidir.

Ümumiyyətlə, iqtisadi göstəricilərdən danışarkən məhsulun keyfiyyətini də müxtəlif formada xarakterizə etmək olar. Məhsulun keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsinə əsasən qiymətləndirilən məhsulun keyfiyyət göstəricilərini onların əsas dəyərləri ilə müqayisə etməklə keşməyyət və keyfiyyət şəklində təqdim olunan nəticəyə istinad etmək olar. Qiymətləndirmədə keyfiyyəti bir şəkildə - məhsulların müəyyən bir kateqoriyaya və ya keyfiyyət sinfinə uyğunluq dərəcəsi şəkildə nəzərə almaq olar. Baza dəyərləri məhsulun analoqlarını müqayisə etmək üçün seçilmiş göstəricilərdir. Bu isə oxşar funksionallığı olan bir məhsul kimi özünü göstərir.

Keyfiyyət səviyyəsini qiymətləndirərkən təsnifat, məhdudlaşdırıcı və qiymətləndirmə göstəricilərindən istifadə olunur. Təsnifat göstəricilərinin dəyəri qiymətləndirilmiş məhsulların analoqlarının bir qrupunu seçir. Məhdudiyyət göstəriciləri beynəlxalq və yerli standartlar, qanunlar və digər normativ sənədlərlə tənzimlənir. Hər bir göstəricisi məhsulun keyfiyyətinə təsiri istiqamətində xarakterizə olunur: əgər məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması göstəricilərin dəyərlərinin artmasına cavab verirsə, onlar müsbət adlanır.

Keyfiyyətin idarə edilməsində aşağıdakı məsələlər üzrə qərar qəbul etmək üçün keyfiyyət qiymətləndirilməsi aparılır:

- məhsulların inkişafı və ya modernləşdirilməsi;
- müəyyən bazarlara çıxış;
- monitoring edilmiş göstəricilərin qiymətləndirilməsi;
- məhsulların rəqabət qabiliyyətini müəyyən etmək.

Məhsulun keyfiyyətinin səviyyəsini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı üsullardan istifadə olunur:

- məhsul keyfiyyətinin vahid göstəricilərindən istifadə və onların əsas dəyərlərə müqayisəsi əsasında fərqlilik;
- əsas bölmənin və ya kompleksin tətbiqinə əsaslanan kompleks, cələcə də ümumiləşdirilmiş və ya integrələr keyfiyyət göstəriciləri.

Qeyd edilənlər göstərir ki, keyfiyyətin idarə edilməsi prosesində yeni funksional yanaşma ilə keyfiyyətin məhsulların istehsalının artırılmasına yönəldilmesi mümkündür və bu proses müəssisələrin aşağıdakı hərəkətlərə qadir olduğu hallarda təsirli olur:

- müəssisələr elmin nailiyyətlərinə əsaslanan ən perspektivli ideyaları irəli apararaq və seçərək yeni cəhətiyacları meydana gətirsin;

- ideyanın genişləndirilməsi və məhsulların satışı ilə bağlı vaxtin azaldılmasını təmin etsin. Bunun üçün tədqiqat və inkişaf intensivləşdirilməsini, onların həyata keçirilməsinin yüksək xərclərini tələb edən innovasiya dövrünün müddətini azalda bilsin.

Beləliklə, keyfiyyətin yaxşılaşdırılması istenilen sferada məhsul istehsalının funksionallığının əsas menbəyidir. Bu baxımdan keyfiyyətin yaxşılaşdırılması problemlərinin həllinə gətirib çıxaran bir neçə amil, o cümlədən innovasiyaların yaradılması və tətbiqi iqtisadi proseslərdə tərəfdəş

kimi iştirak edir. Bu isə idarəetmədə keyfiyyətə müsbət təsir edə biləcək amillərin kompleks şəkildə nəzərə alınmasını tələb edir [4, s.76].

Noticə

Qeyd etmək lazımdır ki, keyfiyyətin idarəedilməsinin iqtisadi aspektləri sosial baxımdan da əhəmiyyətliliyi ile özünü göstərir. Belə ki, keyfiyyətin sosial aspektləri əsasən insanların həyat keyfiyyəti ilə ifadə olunduğundan iqtisadi inkişafda əsaslı rol oynayan keyfiyyət cəmiyyətin maddi məmənuniyyətini - məhsulun keyfiyyətini və s., eləcə də qeyri-maddi cəhətiyalarını - təhsilin keyfiyyəti, xidmətin keyfiyyəti və ətraf mühit, bilik və mədəniyyətin keyfiyyəti, istirahət və ünsiyyət və s. ifadə edən sosioloji bir kateqoriya kimi çıxış edir. İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə həyat keyfiyyəti göstəricilərinə daha çox əhəmiyyət verilir və ölkələrin iqtisadi inkişafında sosial amillər diqqət mərkəzində olur. Bu həm də onunla izah edilir ki, həmin ölkələrdə həyat keyfiyyətine olan tələblər də daha yüksəkdir. Beynəlxalq səviyyədə həyat keyfiyyəti göstəricilərinin bir çoxu standartlaşdırıldıqdan və dövlət onların fəaliyyətinin təminatçı kimi çıxış etdiyindən insan həyatının sağlamlığı, təhlükəsizliyinin və ətraf mühitin qorunması idarəetmə keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasını daha qabarıq şəkildə göstərir.

Keyfiyyətin sosial aspektləri keyfiyyət daşıyıcısının ehtiyaclarını təmin etmək məqsədilə müəyyənləşdirilən keyfiyyət göstəricisine əsaslanır. Məlumdur ki, cəmiyyətin ehtiyacları müxtəlifdir. Ehtiyaclar cəmiyyətin inkişafı ilə birləşdə, həyat keyfiyyətinin bir amili olaraq keyfiyyəti təmin etmək və inkişaf etdirməklə daha əhəmiyyətli şəkildə özünü göstərir. Bu isə keyfiyyətin səmərəli şəkildə idarəedilməsinin əsas prinsiplerine əsaslanır.

ƏDƏBİYYAT

- Глудкин О.П. Всеобщее управление качеством: учебное пособие. М.: ИНФРА-М., 2000.
- Ильинкова С.Д. Управление качеством: учебник для вузов / М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.
- Кане М.М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества: учебник для вузов. СПб.: Питер, 2009.
- Федюкин В.К. Методы оценки и управления качеством промышленной продукции: учебник. М.: Филинъ: Рилант, 2000.

*Бабек Микаил оглы Гасанов
докторант Азербайджанского
Технологического Университета*

Экономические и социальные аспекты управления качеством***Резюме***

Процессы глобализации усугубили конкурентоспособность качества товаров на международных и местных рынках, что стало одной из важных проблем рынка.

В связи с этим следует обратить внимание на качество экономических и социальных аспектов.

Особое внимание уделяется перспективным направлениям экономического развития.

В тоже время из-за невозможности замены природных ресурсов особенно важным является повышение качества продукции. Удовлетворение потребностей в качественной продукции становится важной социологической категорией в управлении экономическими процессами общества.

Ключевые слова: управление, качества, конкуренция, рынок, потребность.

*Babek Mikayil Hasanov
dissertator of Azerbaijan Technological University*

Economic and social aspects of quality management***Summary***

The processes of globalization have increased the competitiveness of the quality of goods in international and local markets, which has become one of the most important market problems. Therefore, it is important to pay attention to the qualitative and social aspects. Special attention is given to the direction of production to the perspective economic development. At the same time, due to improve the quality of goods. The social aspects of meeting the demand for quality products become a sociological category in managing the economic processes of society.

Key words: management, quality, competitiveness, market, demand.